

ZASADY KONSERWACJI DREWNIANEGO DZIEDZICTWA BUDOWLANEGO

Dokument przyjęty przez IWC ICOMOS w Delhi (Indie) – 12.2017 r.

PREambuła

Zasady niniejsze powstały w celu aktualizacji „Zasad konserwacji historycznych struktur drewnianych”¹ przyjętych przez ICOMOS na XII Zgromadzeniu Ogólnym w Meksyku w październiku 1999 r. Ich uaktualnienie zapoczątkowano w Guadalajar w Meksyku (2012), Himeji w Japonii (2013) a następnie kontynuowano w Falun w Szwecji (2016).

Niniejszy dokument uwzględnia ogólne zasady Karty Weneckiej (1964), Deklaracji z Amsterdamu (1975), Karty z Burra (1979), Dokumentu z Narra o Autentyzmie (1994) i doktryn ICOMOS i UNESCO dotyczące ochrony i konserwacji drewnianego dziedzictwa budowlanego.

Celem tego dokumentu jest sformułowanie podstawowych zasad i praktyk mających zastosowanie w jak najszerszym zakresie, w skali międzynarodowej, w ochronie i konserwacji drewnianego dziedzictwa budowlanego w odniesieniu do jego znaczenia kulturowego.

Określenie „drewniane dziedzictwo budowlane” odnosi się do wszelkich budowli z drewna jak również do innych konstrukcji drewnianych posiadających znaczenie kulturowe lub stanowiących część zabytkowych miejsc; obejmuje także struktury tymczasowe, ruchome i ewoluujące.

Określenie „wartość” w tym dokumencie odnosi się do estetycznej, antropologicznej, archeologicznej, kulturowej, historycznej, naukowej i technologicznej wartości dziedzictwa. Zasady te mają zastosowanie do drewnianej architektury i drewnianych struktur posiadających wartości zabytkowe. Nie wszystkie budowle są w całości drewniane, w związku z tym należy zwrócić uwagę na interakcję drewna z innymi materiałami.

Zasady, którymi należy się kierować:

- uznawać i szanować znaczenie drewnianego dziedzictwa budowlanego, jego rozwiązania strukturalne i detale pochodzące ze wszystkich epok, jako część światowego dziedzictwa kulturowego,
- brać pod uwagę i szanować wielką różnorodność drewnianego dziedzictwa budowlanego i związanego z nim wszelkiego dziedzictwa niematerialnego,
- uznawać, że drewniane dziedzictwo budowlane jest świadectwem umiejętności rzemieślników i budowniczych oraz ich wiedzy wynikającej z tradycji, kultury i przekazu pokoleniowego,
- zdawać sobie sprawę ze stałej ewolucji wartości kulturowych w czasie i z potrzeby okresowej weryfikacji w jak sposób są one określane i w jaki sposób określony jest autentyzm, uwzględniając zmiany w podejściu i postrzeganiu tych wartości,
- szanować różne tradycje lokalne, praktyki budowlane i podejścia konserwatorskie biorąc pod uwagę różnorodność metodologii i technik mogących mieć zastosowanie w konserwacji,
- uwzględniać i szanować różnorodność gatunków i jakości drewna wykorzystywanego na przestrzeni wieków,

¹ W tłumaczeniu na język polski wykonanym w 2007 r. przez dr hab. inż. arch. Zbigniewa Paszkowskiego tytuł dokumentu brzmiat: „Karta. Zasady Ochrony Historycznych Budyneków Drewnianych”.

- uznawać, że konstrukcje z drewna zawierają cenny zapis danych chronologicznych dotyczących całości budowli lub struktury,
- brać pod uwagę doskonałe zachowanie się struktur drewnianych pod względem ich odporności na zjawiska sejsmiczne,
- brać pod uwagę wrażliwość struktur zbudowanych w całości lub w części z drewna na zmienność warunków środowiskowych i klimatycznych, spowodowaną (między innymi) wahaniami temperatury i wilgotności, oddziaływaniem promieniowania słonecznego, atakiem grzybów i owadów, zużyciem, pożarami, trzęsieniami ziemi i wszystkimi innymi katastrofami naturalnymi oraz niszczącą działalnością człowieka,
- zdawać sobie sprawę z postępującego procesu utraty historycznych struktur z drewna spowodowanego ich wrażliwością, złym użytkowaniem, zanikiem umiejętności i wiedzy fachowej w zakresie tradycyjnych koncepcji i technik konstrukcyjnych, a także braku zrozumienia duchowych i historycznych potrzeb społeczności,
- uznać znaczenie udziału społeczności w ochronie drewnianego dziedzictwa budowlanego, jego związek z transformacją społeczną i środowiskową i jego rolę w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju.

KONTROLA, INWENTARYZACJA I BADANIA

1. Stan struktury i jej elementów, w tym wcześniej wykonanych prac, powinien być szczegółowo udokumentowany przed podjęciem jakiegokolwiek działania.
2. Dokładne i wszechstronne rozpoznanie powinno poprzedzać każdą interwencję. Powinno mu towarzyszyć zrozumienie i analiza konstrukcji i układu strukturalnego, jego stanu zachowania i przyczyn wszystkich zniszczeń, uszkodzeń lub odkształceń, jak również wszystkich błędów w koncepcji, w wymiarowaniu lub w montażu. Diagnoza musi być oparta na dowodach materialnych, na fizycznej kontroli obiektu i na analizie oraz, jeśli to konieczne, pomiarach fizycznych parametrów za pomocą prób nieniszczących i jeśli to niezbędne, na wynikach badań laboratoryjnych. Nie wyklucza to jednak wykonywania drobnych interwencji lub podejmowania działań ratunkowych, o ile są one niezbędne.
3. Taka kontrola może okazać się niewystarczająca do prawidłowej oceny struktury, gdy jest ona zasłonięta przez inne materiały w budynku. W przypadku kiedy wartość tych materiałów na to pozwala, może zostać zalecony ich czasowy i miejscowy demontaż w celu umożliwienia badań, ale wyłącznie po dokładnym udokumentowaniu istniejących elementów.
4. Znaki „niewidoczne” (ukryte) na dawnych elementach drewnianych muszą być dokumentowane. Znaki „niewidoczne” oznaczają też ciesielskie znaki montażowe, oznaczenia poziomów lub inne znaki stosowane przez cieśli podczas budowy (jak i w czasie kolejnych prac lub napraw) i które w zamierzeniu nie miały nadawać strukturze widocznych odrębnych cech.

ANALIZA I OCENA

5. Głównym celem konserwacji jest utrzymanie autentyczności historycznej substancji. Obejmuje to jej układ, zastosowane materiały, połączenia, integralność, wartości zabytkowe architektoniczne i kulturowe, z uwzględnieniem zmian które zaszły w historii obiektu. W tym celu należy zachować w możliwie największym stopniu wszystkie cechy, które definiują charakter zabytku.

Cechy definiujące charakter zabytku mogą zawierać jeden lub więcej z poniższych punktów:

- a. całość systemu strukturalnego,
 - b. elementy niestrukturalne jak fasady, podziały, schody,
 - c. wygląd powierzchni,
 - d. dekoracyjną obróbkę stolarską,
 - e. tradycyjne rozwiązania i techniki,
 - f. materiały konstrukcyjne, w tym ich jakość (sortyment) i ich cechy szczególne.
6. Wartość tych definiujących charakter obiektu cech musi być ustalona aby opracować plan jakiegokolwiek interwencji.

INTERWENCJE

7. Pierwszym etapem procesu interwencji powinno być opracowanie generalnej strategii konserwacji obiektu. Powinno być to przedmiotem dyskusji i uzgodnień wszystkich zaangażowanych stron.
8. Strategia interwencji powinna brać pod uwagę dominujące wartości kulturowe obiektu.
9. Oryginalna funkcja struktury powinna być utrzymana lub przywrócona z wyjątkiem przypadku, gdy interwencja będzie zbyt rozległa i szkodliwa dla jej autentyczności.
10. Interwencje mogą występować w formie:
 - a. prostych napraw wykonanych metodami ciesielskimi lub z zastosowaniem współczesnych mocowań zgodnych z takimi rozwiązaniami,
 - b. wzmocnień struktury z użyciem tradycyjnych materiałów i technik lub z nimi kompatybilnych,
 - c. dodania struktury pomocniczej mającej za zadanie zmniejszyć obciążenia występujące w istniejącej konstrukcji.

O wyborze interwencji powinno decydować rozwiązanie, które w najlepszy sposób pozwoli na ochronę kulturowego znaczenia struktury.

11. Naprawy powinny, na ile to jest możliwe:
 - a. zostać ograniczone do niezbędnego minimum, zapewniając stabilność fizyczną i strukturalną jak również długoletnią trwałość konstrukcji, obiektu i jego znaczenia kulturowego,
 - b. opierać się na tradycyjnych praktykach,
 - c. być odwracalne, jeśli jest to technicznie możliwe,
 - d. nie przesądzać o charakterze przyszłych prac konserwatorskich, ani ich nie utrudniać, gdy będą one konieczne,
 - e. nie utrudniać w przyszłości możliwości dostępu do informacji zawartych w konstrukcji zarówno do tych widocznych jak i do ukrytych,
 - f. brać pod uwagę warunki środowiskowe.
12. Naprawy powinny opierać się na kryterium „minimalnej ingerencji”, która jest niezbędna w celu zapewnienia przetrwania struktury, uratowania w możliwie największym stopniu jej autentyzmu i integralności i zapewnienia kontynuacji jej bezpiecznego funkcjonowania. Jednakże nie wyklucza to możliwości częściowego lub całkowitego demontażu konstrukcji jeżeli:
 - a. naprawy podjęte *in situ* na elementach oryginalnych będą wymagały niemożliwego do akceptacji zakresu interwencji,
 - b. odkształcenia konstrukcji były tak duże, iż było niemożliwe przywrócenie jej właściwego funkcjonowania,
 - c. byłoby konieczne wykonanie niewłaściwych dodatkowych prac, aby utrzymać strukturę w obecnym stanie odkształcenia.

Decyzje dotyczące zasadności każdego demontażu powinny brać pod uwagę każdy kontekst kulturowy i muszą mieć na celu najlepsze zabezpieczenie autentyczności budowli.

Ponadto, podejmując decyzje należy zawsze brać pod uwagę i oceniać możliwość powstania w czasie demontażu nieodwracalnych zniszczeń zarówno samego drewna jak i jego połączeń oraz innych łączników (jak na przykład gwoździ).

13. Jak największa ilość istniejących oryginalnych elementów drewnianych powinna być zachowana. Tam gdzie istnieje konieczność wymiany elementu lub jego części wymiana musi respektować charakter i znaczenie struktury. Tam gdzie taka tradycja istnieje, można wykorzystywać w naprawach dawne części pochodzące z innych konstrukcji.
14. Drewno przeznaczone do naprawy powinno, na ile to jest możliwe:
 - a. być tego samego gatunku co drewno oryginału,
 - b. posiadać wilgotność zgodną z drewnem oryginalnym,
 - c. posiadać usłojenie powierzchni podobne do drewna wymienianego, w miejscach gdzie będzie ono widoczne,
 - d. zostać obrobione podobnymi metodami rzemieślniczymi i narzędziami co oryginał.

15. Nie należy próbować sztucznie postarzać wymienionego drewna. Wygląd nowych elementów nie powinien zakłócać estetyki całości. Podbarwienie wymienionych elementów w celu zbliżenia ich koloru do drewna oryginału może być dozwolone w szczególnych przypadkach, gdyby brak podbarwienia w niedopuszczalny sposób zaburzał estetykę i kulturowe znaczenie struktury.
16. Nowe elementy lub nowe części elementów powinny być dyskretnie oznakowane, w celu ich późniejszego odróżnienia.
17. Może być konieczne wzięcie pod uwagę specyficznych wartości, aby ocenić znaczenie kulturowe pewnej części dziedzictwa drewnianego, takiej jak budowle tymczasowe oraz obiekty ewoluujące.
18. W przypadku napraw historyczna struktura powinna być traktowana jako całość. Wszystkie materiały, włącznie z elementami strukturalnymi, wypełnieniami, szalunkami, dachami, stropami, podłogami, stolarką okienną i drzwiową etc. powinny być traktowane z jednakową uwagą. Zasadniczo, możliwie najwięcej istniejącej substancji jak również uzupełnień pochodzących z wcześniejszych napraw, powinno być zachowane o ile nie naruszają one stabilności struktury. Konserwacja powinna również obejmować wykończenia powierzchni takie jak tynki, powłoki malarskie, okładziny, tapety etc. Oryginalne materiały, techniki i faktury powinny być respektowane. Jeżeli renowacja lub wymiana zniszczonych powłok wykończeniowych jest absolutnie niezbędna wskazane jest użycie kompatybilnych materiałów i technik.
19. Analizując elementy strukturalne, należy odnotować iż:
 - a. jeżeli sprawność konstrukcji jest zadawalająca i sposób jej użytkowania, stan zachowania i wytrzymałość pozostają niezmienione, struktura może zostać wzmocniona w adekwatny sposób poprzez prostą naprawę / stabilizację zniszczeń i uszkodzeń, które ją współcześnie osłabiły,
 - b. jeżeli współcześnie wprowadzono zmiany lub jeśli planowana zmiana sposobu użytkowania spowodowałaby większe obciążenia, aktualna potencjalna nośność powinna zostać określona za pomocą analizy statyczno - wytrzymałościowej przed rozważeniem dodania jakichkolwiek wzmocnień.
20. W żadnym wypadku nie należy przeprowadzać ingerencji jedynie w celu dostosowania struktury do współczesnych norm budowlanych.
21. Każda interwencja musi być uwiarygodniona w oparciu o sprawdzone zasady konstrukcyjne i praktykę.
22. Nie powinno podejmować się żadnych kroków aby „korygować” odkształcenia, które wystąpiły w czasie użytkowania, jeśli takie działanie jest uzasadnione tylko panującymi obecnie estetycznymi upodobaniami, a odkształcenia nie mają wpływu na konstrukcję i nie przeszkadzają w jej użytkowaniu.

WSPÓŁCZESNE MATERIAŁY I TECHNOLOGIE

23. Współczesne materiały i technologie powinny być dobierane i stosowane z jak największą ostrożnością i tylko wtedy, gdy trwałość i zachowanie materiałów i technik budowlanych zostały dobrze sprawdzone w wystarczająco długim okresie czasu.
24. Wyposażenie elektryczne i mechaniczne powinno być instalowane z poszanowaniem wartości materialnych i niematerialnych struktury lub miejsca.
25. Instalacje powinny być tak projektowane aby nie powodowały zmian istotnych warunków środowiskowych – takich jak wilgotność i temperatura.
26. Zastosowanie chemicznych środków ochrony drewna powinno być starannie kontrolowane i monitorowane i powinno następować tylko tam gdzie jest pewność ich skuteczności, gdzie bezpieczeństwo ludzi i środowiska będzie zapewnione i gdzie będzie można oczekiwać znaczącej i długotrwałej poprawy.

INWENTARYZACJA I DOKUMENTACJA

27. Powinien zostać wykonany wykaz wszystkich materiałów zastosowanych w czasie napraw i zabiegów, zgodnie z art. 16 Karty Weneckiej i Zasadami ICOMOS dotyczącymi inwentaryzacji zabytków, grup budynków i miejsc zabytkowych. (Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites). Cała istotna dokumentacja, obejmująca także charakterystyczne próbki pobrane z nieprzydatnych już do dalszego użycia materiałów lub elementów usuniętych z konstrukcji, a także ważne informacje

o zastosowanych tradycyjnych umiejętnościach i technikach, powinny zostać zebrane, skatalogowane i bezpiecznie zachowane, aby mogły być w razie potrzeb udostępniane. Dokumentacja powinna obejmować również uzasadnienie dokonanego wyboru materiałów i zastosowanej metodologii prac konserwatorskich.

28. Cała powyższa dokumentacja musi zostać zachowana zarówno dla przyszłego utrzymania budynku jak i jego dokumentacji historycznej.

MONITORING I UTRZYMANIE

29. Należy ustalić spójną strategię regularnego monitorowania i bieżącego utrzymania dziedzictwa zbudowanego z drewna w celu opóźnienia konieczności wykonania większych interwencji oraz w celu zapewnienia ciągłości ochrony dziedzictwa drewnianego i jego znaczenia kulturowego.

30. Monitoring powinien być przeprowadzony zarówno podczas jak i po każdej interwencji w celu ustalenia skuteczności zastosowanych metod jak również dla zapewnienia długotrwałej sprawności drewna i wszystkich innych użytych materiałów.

31. Dokumentacja dotycząca całości podjętych prac i monitorowania powinna być przechowywana jako część historycznej dokumentacji struktury.

HISTORYCZNE ZASOBY LEŚNE

32. Ze względu na fakt, iż drewniane struktury mogą znajdować się w stanie zagrożenia, ale nadal pozostają częścią żywego dziedzictwa i odgrywają rolę w społeczeństwie, dostępność odpowiedniego drewna jest niezbędna dla ich konserwacji. Z tego powodu powinna być doceniona kluczowa rola rezerw leśnych w autonomicznym cyklu utrzymania i naprawy struktur z drewna.

33. Instytucje odpowiedzialne za konserwację zabytków i obiektów powinny wspierać ochronę pierwotnych zasobów leśnych, tworzyć składy sezonowanego drewna przeznaczonego do konserwacji i napraw dziedzictwa drewnianego. Ta polityka powinna przewidywać zapotrzebowanie na duże, odpowiednio sezonowane sortymenty drewna do wykorzystania w przyszłych naprawach. Jednakże taka polityka nie powinna zachęcać do masowej wymiany autentycznych elementów historycznych struktur, a raczej tworzyć rezerwę materiału przeznaczonego do niewielkich napraw i wymian.

EDUKACJA I SZKOLENIA

34. Najistotniejsze jest dokumentowanie, zabezpieczanie i przywracanie tradycyjnej wiedzy i umiejętności stosowanych we wznoszeniu zabytkowej architektury drewnianej.

35. Programy edukacyjne odgrywają najważniejszą rolę w podnoszeniu świadomości na temat drewnianego dziedzictwa poprzez zachęcanie do szanowania i zrozumienia jego wartości i kulturowego znaczenia. Programy te stanowią podstawę zrównoważonej polityki ochrony i rozwoju. Kompleksowa i zrównoważona strategia zarówno na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym powinna angażować wszystkie zainteresowane strony, których ta problematyka dotyczy, takie jak urzędnicy, specjaliści, rzemieślnicy i przedstawiciele społeczności.

36. Powinno się wspierać programy badawcze (zwłaszcza na poziomie regionalnym) ukierunkowane na określenie cech wyróżniających drewniane dziedzictwo oraz jego aspekty społeczne i antropologiczne.

SŁOWNICZEK POJĘĆ

Dziedzictwo niematerialne – tradycyjne procesy związane z tworzeniem i wykorzystywaniem dziedzictwa wzniesionego z drewna.

Budowle (konstrukcje) ewoluujące – (*evolving buildings* ang., *batiments évolutifs* fr.) – dawne obiekty, które zachowują aktywną rolę społeczną we współczesnym społeczeństwie, ściśle związaną z tradycyjnym sposobem życia i w których proces ewolucji wciąż trwa. Jednocześnie takie struktury wykazują istotne materialne dowody ewolucji w czasie. Przykładem takich konstrukcji są np. tarasowe baseny solankowe w Añana (Hiszpania).

Budowle (struktury) tymczasowe – struktura wznoszona okresowo, z wykorzystaniem tradycyjnej wiedzy i metod, użytkowana np. w czasie cyklicznych wydarzeń kulturowych, a następnie demontowana. Obiekty takie częściej są spotykane poza europejskim kręgiem kulturowym - np. La Petatera (arena do walk byków) w Villa de Alvarez, Colima (Meksyk), Sanktuarium Ise-Jingū (Japonia).

Konstruowanie – sposób uporządkowania, złożenia i połączenia materiałów w całość.

Konstrukcja - rzecz zbudowana, efekt konstruowania.

Materiał – wszystkie fizyczne materiały użyte w strukturze, w tym wyroby i rzeczy służące konstrukcji.

Naprawianie – każde działanie mające na celu przywrócenie sprawności konstrukcyjnej, integralności estetycznej i/lub ich ukończenie w części lub w całości budowli wzniesionej z drewna. Wymaga jak najstaranniejszej ingerencji w zabytkowy materiał, mającej na celu wymianę jedynie części zniszczonych i pozostawienie struktury i pozostałych materiałów w stanie nienaruszonym.

Naprawa – rezultat naprawiania, interwencja, ingerencja.

Struktura – stabilny zestaw elementów zaprojektowanych i zbudowanych jako całość zapewniająca nośność i przekazywanie użytkowych obciążeń w bezpieczny sposób na podłoże.

Wzmacnianie – działania prowadzone w celu zwiększenia nośności elementu, zespołu elementów lub struktury.

Wzmocnienie – efekt wzmacniania, także konstrukcja dodana.

Znaczenie kulturowe – wartości estetyczne, historyczne, archeologiczne, antropologiczne, naukowe, technologiczne, społeczne, duchowe lub inne wartości niematerialne struktury lub miejsca, mające znaczenie dla przeszłych, obecnych lub przyszłych pokoleń.

Tłumaczenie „Zasad” na podstawie tekstów w języku angielskim i francuskim:

Mgr inż. arch. Dominik Mączyński, mgr Ewa Biegańska-Mączyńska, dr Joanna M. Arszyńska,
konsultacja: dr inż. arch. Antoni Kapuściński, dr Grażyna Ruszczyk.

Styczeń 2018